

3. *Кисельов Ю. О.* Чорноморська інтеграція України як основа реалізації балтійсько-середземноморської геополітичної доктрини / Ю. О. Кисельов, С. П. Сонько // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Географічні науки”. – 2018. – Вип. 8. – С. 58–62.
4. *Липа Ю. І.* Всеукраїнська трилогія: у 2 т. / Ю. Липа; Т. 2: Чорноморська доктрина; Чорноморський простір (атлас); Розподіл Росії. – К.: МАУП, 2007. – 392 с.
5. *Рудницький С. А.* Українська справа зі становища політичної географії / С. А. Рудницький. – Берлін: Українське слово, 1923. – 288 с.
6. *Сонько С. П.* Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми / С. П. Сонько. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 297 с.
7. *Сонько С. П.* Балтійсько-Середземноморська геополітична доктрина та занепад євразійства / С. П. Сонько // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. – 2016. – № 3. – С. 74–77.
8. *Сонько С. П.* Розвиток балтійсько-чорноморської геополітичної стратегії як продовження ідей Степана Рудницького / С. П. Сонько, Ю. О. Кисельов // Історія української географії. – 2016. – № 34. – С. 98–102.
9. *Сонько С. П.* Нові дані про динаміку ноосферних екосистем / С. П. Сонько // Web of Scholar. 6 (24), Vol. 3. doi: 10.31435/rsglobal_wos/12062018/5762.
10. *Хотин Р.* Ініціатива “Тримор’я” набирає обертів, але наразі без України [Електронний ресурс] / Р. Хотин. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28601368.html>.
11. *Шаблій О. І.* Галичина у центральноєвропейському вимірі / О. І. Шаблій // Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / [О. І. Шаблій]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – С. 685.
12. *Sonko S. P.* Development of Baltic-Mediterranean geopolitical strategy as continuation of Stepan Rudnytskyi ideas / S. P. Sonko, Yu. O. Kyselov // Часопис соціально-економічної географії. – 2017. – № 1 (22). – С. 22–25.

УДК 911.3

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИТЯЧОЇ СМЕРТНОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГЕОГРАФІЇ

Гудзеляк Ірина Іванівна,

кандидат географічних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

У вітчизняній географії населення, у тім числі у Львівській суспільно-географічній школі, в ХХ ст. домінували дослідження трудових ресурсів і систем розселення (переважно міського розселення та окремих міст і агломерацій). Питання, які традиційно належать до предметної сфери демогеографії, практично не вивчалися, що було зумовлено певними ідеологічними перепонами за часів комуністичного режиму. З 1993 р. населення України почало поступово скорочуватися, що актуалізувало наукові дослідження новітніх демографічних явищ і процесів не лише в країні, а й у глобальному вимірі.

Доведено, що загальні тенденції демографічного розвитку людства мають глобальний характер. Проте існують певні просторово-часові особливості їх перебігу, що залежить головню від конкретних історичних чинників та соціально-економічного розвитку окремих держав.

Смертність населення є головним регулятором демографічних процесів. Наукове дослідження процесів смертності має соціальне та економічне значення, адже саме показники повікової смертності, у тім числі дитячої смертності, є найбільш об’єктивними індикаторами рівня життя людей, соціально-економічного розвитку, рівня культури суспільства загалом. Загальний коефіцієнт дитячої смертності (у віці до 1 року), поряд з середньою очікуваною

тривалістю життя, є одним з макроекономічних показників, які засвідчують рівень соціального благополуччя суспільства.

Загальний коефіцієнт дитячої смертності (*infant mortality rate*) показує кількість померлих дітей у віці до 1 року в розрахунку на 1000 народжених. У глобальному масштабі його розраховують по країнах, регіонах, групах країн за рівнем розвитку, по світу в цілому по однорічних часових інтервалах. У наукових дослідженнях, коли важливо виявити повікові відмінності смертності, розрізняють поняття “смертність немовлят” (у віці 0 років, тобто до 1 року) та “дитяча смертність” (у віці 0–14 років включно, у тім числі по окремих вікових групах).

Смертність немовлят відзначається суттєвою помісячною диференціацією. Відповідно, користуються термінами “перинатальна смертність”, яка охоплює померлих дітей у віці від 22 тижнів вагітності до 7 днів після народження; “неонатальна смертність” – це смертність немовлят від народження до 28 днів; “постнеонатальна” – від 29 днів до 1 місяця. Усі індикатори виражаються в особах, або в особах на 1000 народжених.

Державна служба статистики України в офіційних публікаціях подає дані про смертність дітей у віці до 1 року (*mortality rate of infants under 1 year*), у тім числі кількість померлих в перинатальному та неонатальному періодах, а також смертність дітей у віці до 5 років (*deaths of children under 5 years*). Це цілком відповідає методиці розрахунку та публікації аналогічних статистичних даних інституціями ООН.

Статистична оцінка дитячої смертності виявляє розподіл померлих немовлят за статтю, віком, черговістю народжень, шлюбним станом матері, віком матері, а також причиною смерті. На підставі статистичного аналізу дитячої смертності у другій половині ХХ ст. встановлено ряд закономірностей [2, с. 198]:

- зі зниженням смертності немовлят неонатальна смертність зростає. У більшості країнах світу 70–80% немовлят помирає на першому місяці життя. Для традиційного типу відтворення характерно те, що на першому місяці помирала третина новонароджених. В Україні у 1991 р. у неонатальному віці помирало 55,3% від загальної кількості померлих немовлят, а в 2015 р. – 61,5% [1, с. 88]. Проте, за даними ВООЗ частка неонатальної смертності у структурі загальної смертності знижується (у світі – з 53 до 32 осіб на 100 тис. населення у 2000–2015 рр.)[5];

- зростає смертність немовлят від спадкових захворювань та вроджених аномалій. Водночас від зовнішніх чинників, такі як інфекційні хвороби, хвороби органів дихання, скорочується;

- смертність серед хлопчиків є вищою, ніж серед дівчаток: в Україні у 2015 р. 8,7‰ та 7,0‰ відповідно [1, с. 86]. Надсмертність чоловічого населення властива й батьківському поколінню. У когорті людей похилого віку домінує жіноча смертність;

- смертність дітей у других пологах є вищою, ніж в перших і третіх;

- діти, народжені у шлюбі, мають нижчу смертність, ніж народжені поза шлюбом;

- вища смертність немовлят у матерів у віці до 20 років та після 30 років.

Для оцінки рівня дитячої смертності проф. Стеценко С.Г. пропонує таку шкалу: надзвичайно низький рівень – до 7‰, низький – 7–10, середній – 10–12, вищий за середній – 12–15, високий – 15–20, дуже високий – 20–50, надзвичайно високий – 50 і вище [2, с. 200]. ВООЗ застосовує триступеневу шкалу: низька – до 15‰, середня – 15–25‰, висока – понад 25‰.

Демогеографічний аналіз дитячої смертності базується на оцінці загальних коефіцієнтів у просторово-часовому аспекті та виявляє головні детермінанти цього процесу. Дослідження динаміки дитячої смертності у світі та окремих країнах ускладнене недостовірністю статистичних даних. Поточний облік демографічних подій, головне джерело інформації, в окремих країнах з об’єктивних причин не здатен охопити все населення. Статистичні дані повікового розподілу смертності за 1948–1996 рр. у ресурсах ООН є неповними, оскільки охоплюють лише 113 країн. У зв’язку з повоєнною нестабільністю та зростанням

міждержавної міграції у європейських країнах, США, Канаді рівень достовірності ледь перевищує 90%, а в більшості азійських, латиноамериканських та африканських країнах суттєво нижчий за 90% [4].

На сучасному етапі достовірність статистики смертності немовлят зросла, однак ще не дозволяє проводити ґрунтовні наукові дослідження. Так, у Демографічному щорічнику ООН 2016 року в методичних вказівках зазначено, що державні статистичні служби 129 країн подали достовірні дані за 2010 р., 8 країн – за період 2008–2009 рр., 31 країна – за 2007 р. і попередні роки, а 72 країни (або 30% від загальної кількості країн, по яких публікуються матеріали) протягом 2001–2015 рр. не подавали показників взагалі. Тим не менше, декілька міжнародних інституцій регулярно публікують первинну статистику по дитячій смертності, що дозволяє у загальних рисах здійснити ретроспективний аналіз та виявити сучасні регіональні відмінності.

З середини ХХ ст. рівень дитячої смертності у світі стабільно скорочується. Лише за 1970–2018 рр. він знизився у 3,4 раза і становить 31‰ (рис. 1).

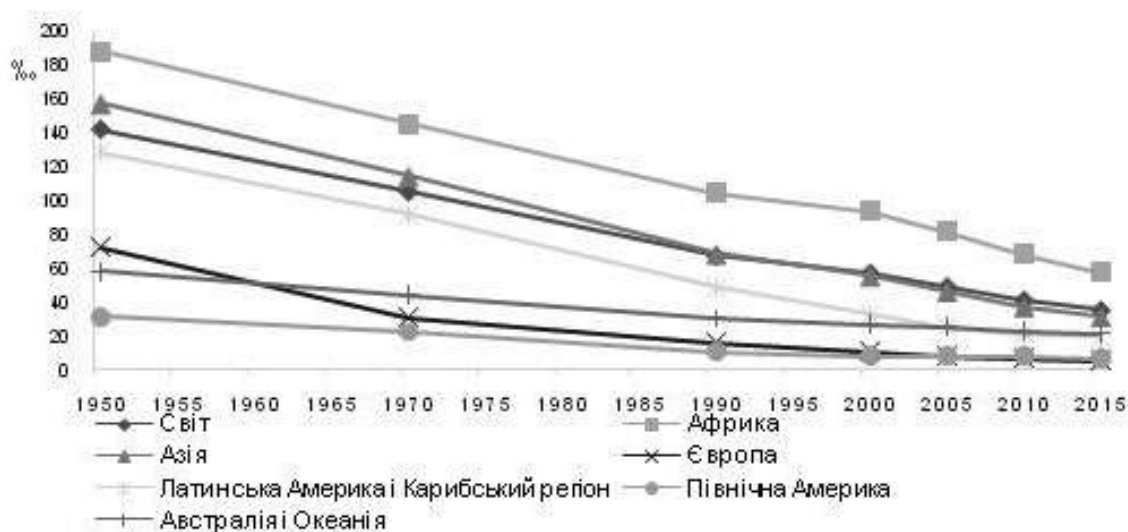

Рис. 1. Динаміка загального коефіцієнта дитячої смертності у світі та регіонах [8]

Найвищу дитячу смертність мають країни Тропічної Африки, зокрема ЦАР (85‰), Сьєра-Леоне, Гвінея-Бісау, Чад, Сомалі, Південний Судан. В Азії дуже висока дитяча смертність в країнах, де тривають військові конфлікти – Пакистан, Афганістан, Ємен, М'янма. Найнижча дитяча смертність – в європейських країнах (Словенії – 1,8‰, Фінляндії – 2‰, Норвегії – 2,3‰), Японії і Сінгапурі (2‰) (рис. 2). Загалом показник дитячої смертності відрізняється між країнами у 56 разів.

Швидкість скорочення дитячої смертності засвідчує темпи соціального прогресу в країнах. За період 1970–2018 рр. найвищі темпи скорочення загального коефіцієнта дитячої смертності виявлено в азійських, південно- та центрально-східноєвропейських і деяких південноамериканських країнах, зокрема, в Ірані – на 97%, Південній Кореї – на 96% (рис. 3). Подібні темпи властиві країнам Перської затоки, Японії, Китаю, Таїланду, Єгипту, Бразилії, Перу та Чілі. Однак, якщо у європейських країнах в 1970-х роках рівень дитячої смертності був невисокий, й усі зусилля державної політики були спрямовані на подальше подолання перинатальної смертності, то в країнах, що розвиваються смертність серед немовлят перевищувала 100‰, а на сьогодні зменшилася до 5–12‰. Наприклад, у Туреччині смертність вдалося знизити з 160 до 9‰. Загалом така динаміка смертності властива другій фазі демографічного переходу до сучасного типу відтворення населення.

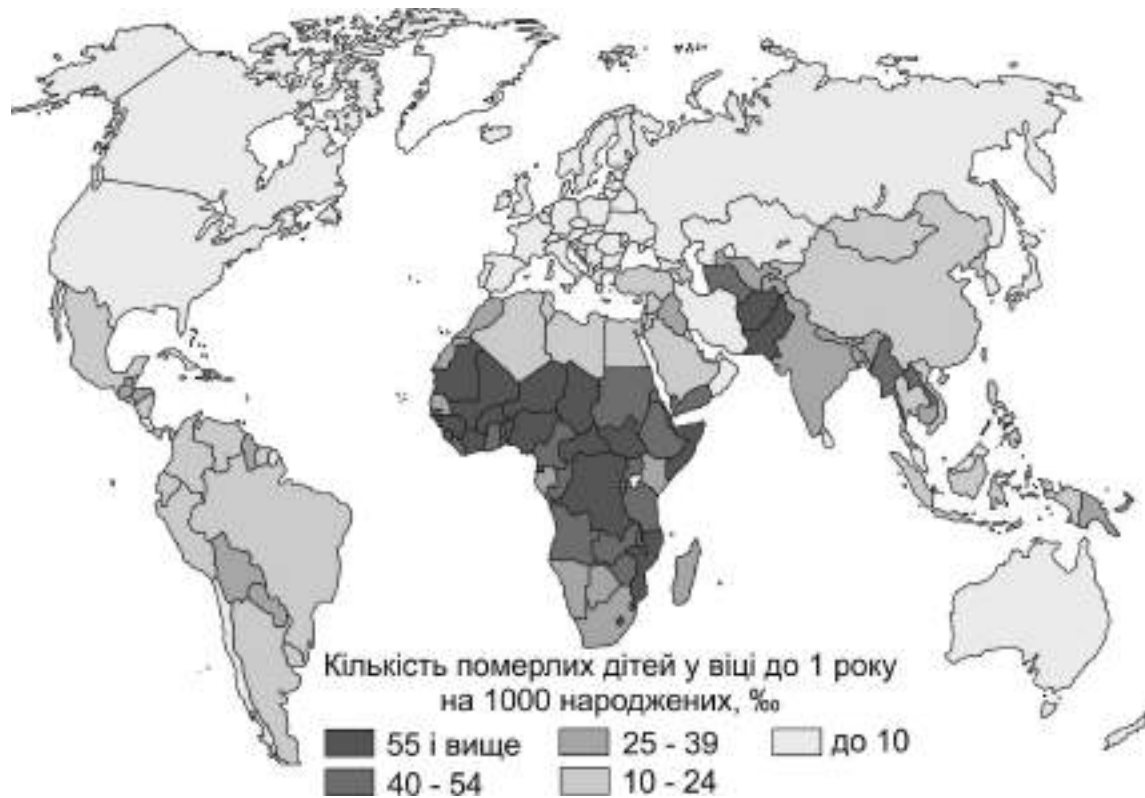

Рис. 2. Рівень дитячої смертності у світі, 2018 р. [7]

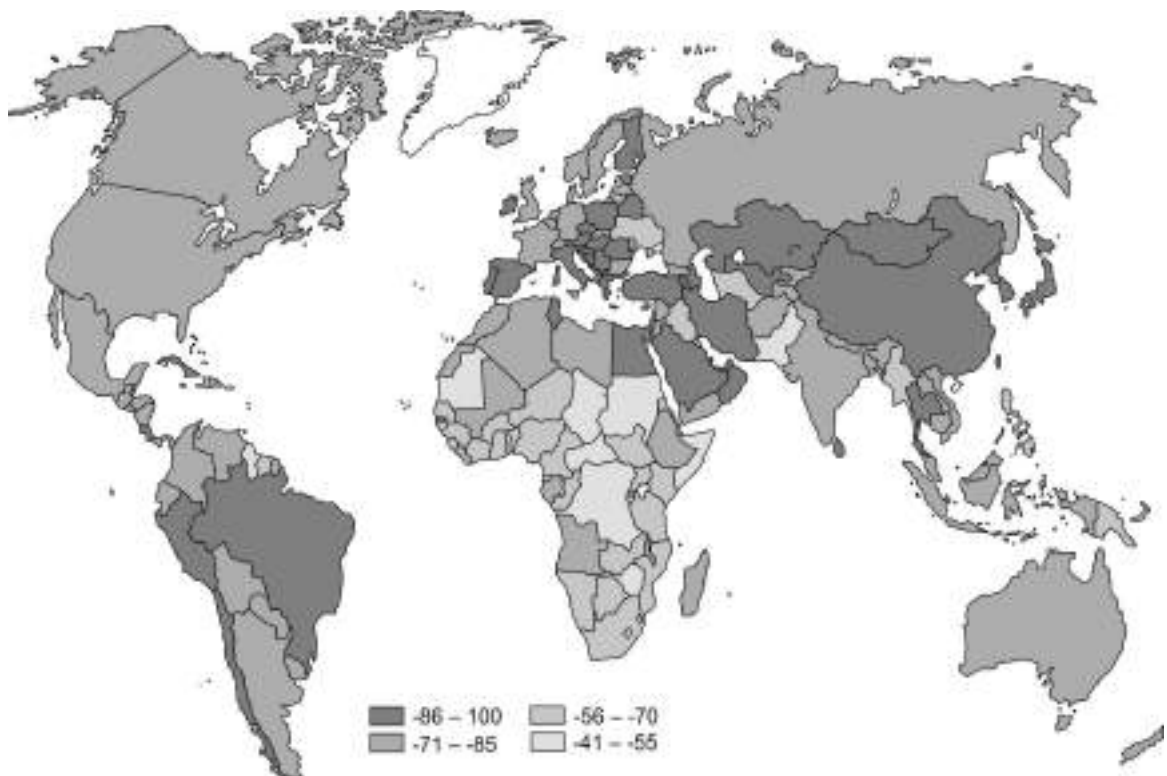

Рис. 3. Темпи скорочення загального коефіцієнта дитячої смертності у 1970–2018 рр., % [3, 7]

В Україні у 1970 р. дитяча смертність була на рівні більшості західноєвропейських країн – 23‰. Однак темпи скорочення виявилися помітно нижчими від середньосвітових та найнижчими у Європі, тому цей показник залишається ще доволі високим – 7,7‰ у 2018 р.[7].

Відтворення населення – це єдність процесів народжуваності і смертності, що обумовлені біологічними та соціально-економічними чинниками. У традиційному типі відтворення головним регулятором демографічної поведінки людей є смертність, особливо дитяча смертність. В умовах сучасного типу відтворення населення, коли екзогенні чинники смертності вже не є вагомими, більша частина смертей зсувається у старші вікові групи. Головним регулятором відтворення стає народжуваність, яка також знижується. Вважають, що одним із чинників зниження народжуваності є зменшення смертності немовлят упродовж життя цілої генерації.

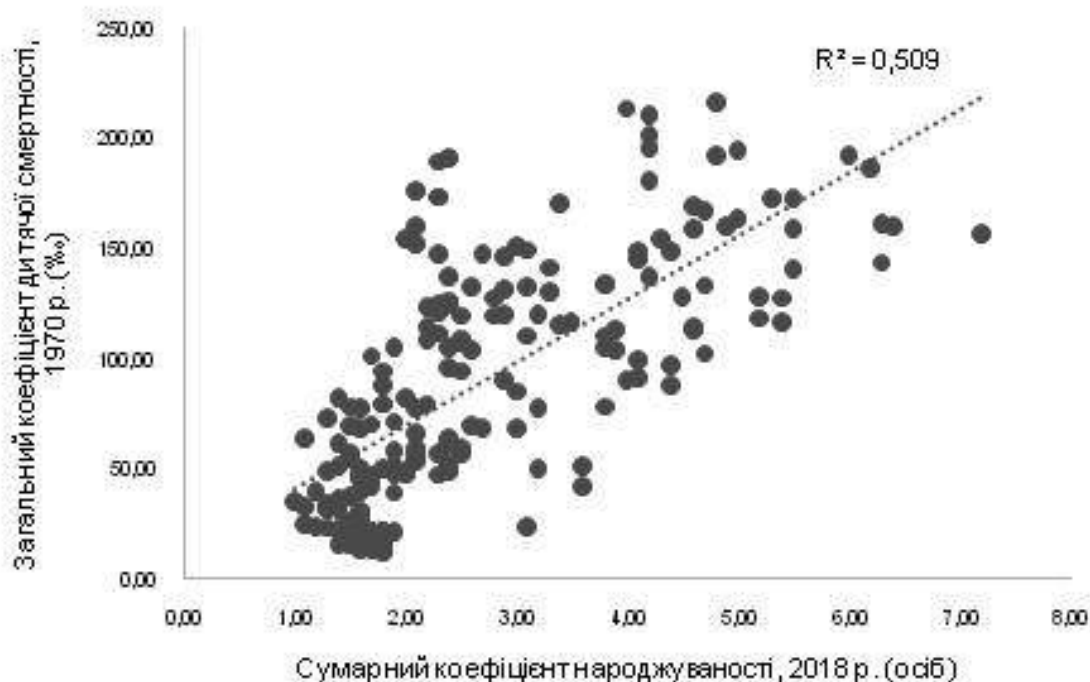

Рис. 4. Залежність між рівнем народжуваності та дитячою смертністю [7, 8]

На рис. 4 показано залежність між середньою кількістю дітей, які народила жінка за весь репродуктивний період (станом на середину 2018 р.) та загальним коефіцієнтом дитячої смертності у 1970 р. по усіх країнах світу. За обраний нами часовий інтервал – 48 років, змінилося практично дві генерації (у світі в середньому нове покоління з'являється що 25 років). Виявлений тренд засвідчує пряму залежність між цими індикаторами, а тіснота зв'язку становить 0,5.

Список використаних джерел

1. Населення України за 2015 рік. Демографічний щорічник. – Київ: Державна служба статистики України, 2016.
2. Стеценко С. Г. Демографічна статистика: підручник / С. Г. Стеценко. – Київ: Вища школа, 2005.
3. Demographic Yearbook 2016 // United Nations, New York, 2017[Electronic resource]. – Mode of access:<https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/products/dyb/>

4. Demographic Yearbook. Historical supplement. United Nations[Electronic resource]. – Mode of access:<https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/DYBHist/HistTab11.pdf>
5. Global Health Estimates 2015. Summarytables: Deaths bycause, age and sex, by World Bank income group, 2000–2015[Electronic resource]. – Mode of access:http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/en/
6. Population and Vital Statistics Report. Statistical Papers. Series A. Vol. LXIX // United Nations, New York, 2017[Electronic resource]. – Mode of access:https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats/Sets/Series_A_2017.pdf
7. World Population Data Sheet, 2018 // Population Reference Bureau, Washington[Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.prb.org>
8. World Population Prospects: The 2017 Revision, Volume II: Demographic Profiles. – United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2017. – 883 p.

УДК 911.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПРОСТОРОВОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ГРУП ОСІБ (НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМОЇ РОДИНИ)

Романів Оксана Яківна,
кандидат географічних наук, доцент,
Житомирський державний технологічний університет

Клубей Віталія Антонівна,
бакалавр географії, приватний підприємець

Спостерігаючи сучасні явища прискореної геопросторової комунікації людей, можна часом дійти хибного висновку, що в інформаційному суспільстві неактуальним є вивчення географії людини. Однак це не так, а натомість має місце зміна наукового погляду на людину, як на об'єкт вивчення суспільної географії. Просторово-часову поведінку людини розкрито у працях таких авторів як *Жан Брюн, Поль Відаль де ля Бляш, Фрідріх Ратцель, Торстен Гетерстранда* та інших. Якщо традиційно суспільна географія описувала узагальнену просторову діяльність великих сукупностей людей в реальних умовах довкілля, то в сучасних умовах зростає зацікавленість у дослідженні життєдіяльності й малих груп людей, або й однієї людини як об'єкта вивчення суспільної географії, які упродовж певного проміжку часу набувають рис просторово-поширеного явища.

Теоретичні аспекти та приклади проведення таких досліджень розкрито у працях науковців кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (доцента *В. С. Грицевича* [2, 3, 4]). Формується галузь суспільної географії – *наногеографія*. Володимир Грицевич визначив об'єктом дослідження наногеографії мільярдну частину населення планети – окремих фізичних осіб та малі колективи людей. Малими колективами можуть бути сім'ї, первинні трудові колективи, групи за інтересами, мешканці будинку, первинні осередки громадських організацій, інші соціальні групи. Предметом вивчення наногеографії окреслено геопросторову організацію життєдіяльності фізичних осіб і малих колективів людей [4].

Проте, незважаючи на наявні здобутки, наногеографічний напрямок потребує розвитку теоретико-методологічних положень та прикладних аспектів їх використання. Саме тому нами і було обрано представлену у публікації тему.

Мета дослідження: апробувати методику та алгоритм наногеографічних досліджень на прикладі родини, як малої соціальної групи. У публікації подано результати вивчення